

Materiały i Sprawozdania
Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego
za rok 1993
Rzeszów 1994

Andrzej Szpunar

Czchów stan. 1 — Zamek, woj. Tarnów, badania 1993 rok

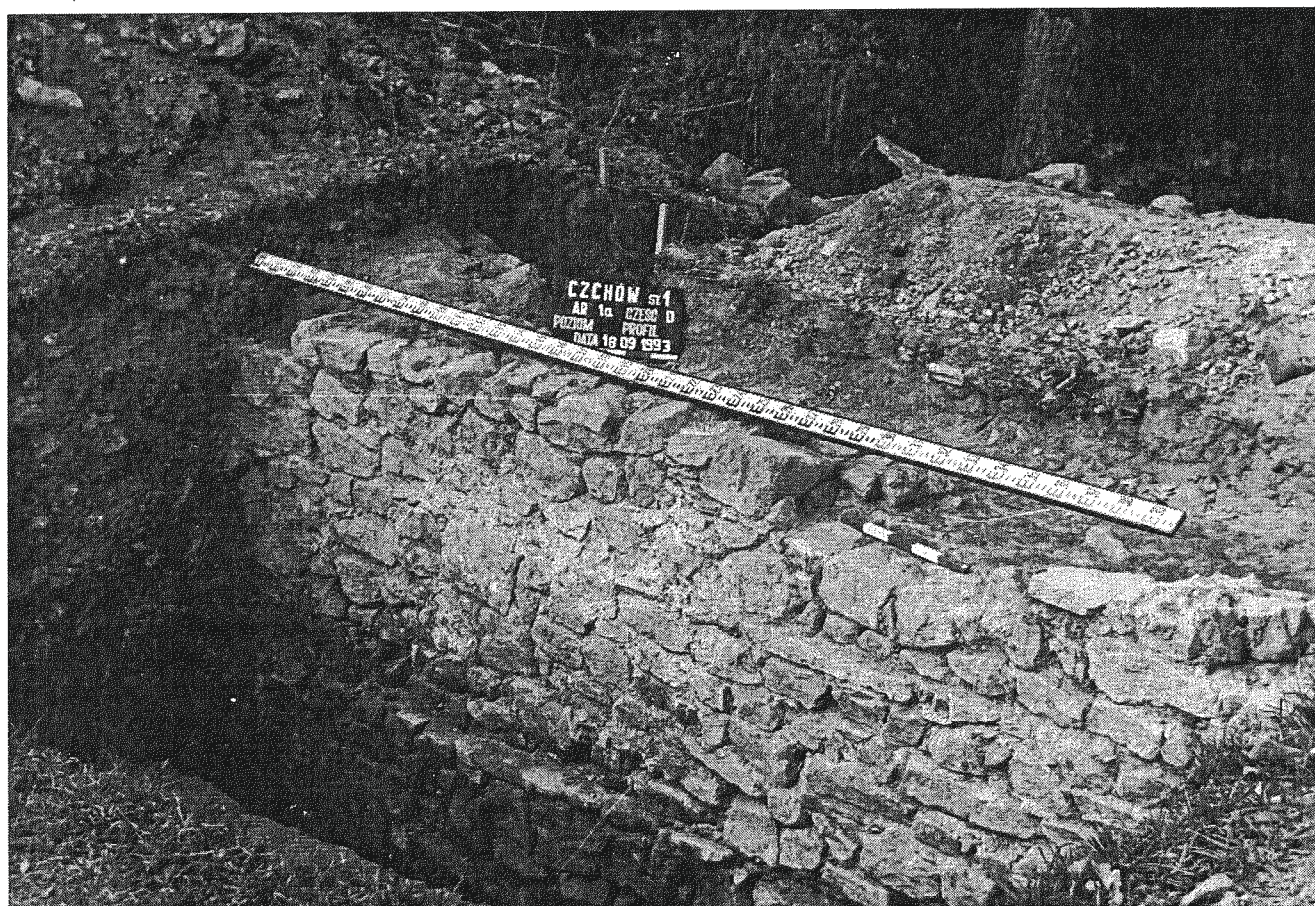
Wzgórze zamkowe w Czchowie wraz z okazałą wieżą zwaną „Basztą” było od lat przedmiotem zainteresowania historyków i historyków sztuki.

Przedmiotem studiów były jednak raczej zagadnienia związane z miastem, istnieniem tu kasztelanii czy studiami nad istniejącym kościołem o gotyckiej męfryce, z pięknymi polichromiami, niż ze wzgórzem zamkowym. Rozprawiano o stacji celnej w Czchowie i samej baszcie. W tym

ostatnim przypadku dopatrywano się wręcz romańskiego rodowodu budowli¹.

W 1928 roku powołany przez obywateli Czchowa komitet podjął pierwsze prace konserwatorskie na wzgórzu zamkowym. Przeprowadzono renowację baszty; zakres prac obejmował:

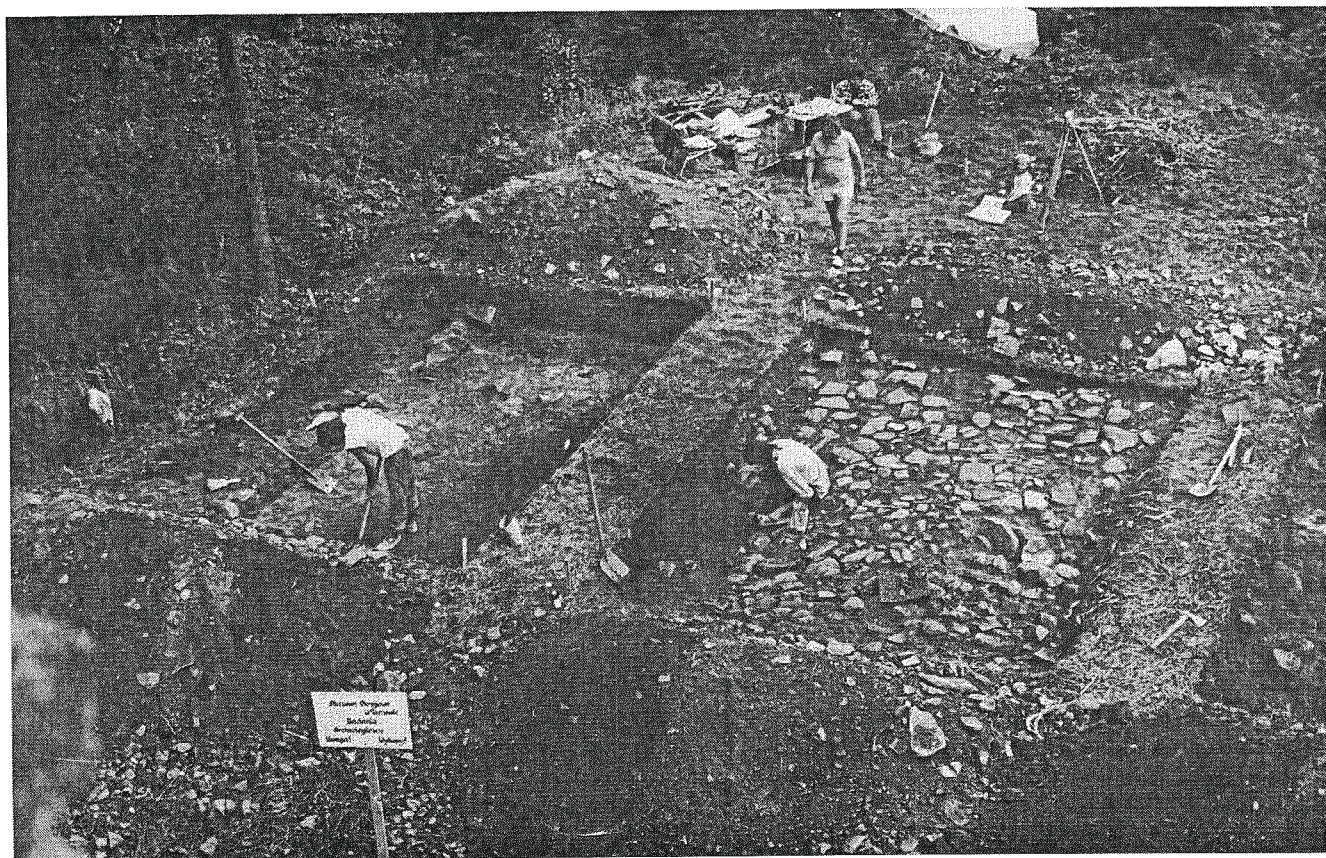
- odtworzenie drewnianej klatki schodowej,
- położenie betonowego stropu,

Ryc. 1. Czchów-Zamek, Ar 1a, ćw. D, wewnętrzne lico muru obwodowego zachodniego, fot. A. Szpunar

Abb. 1. Czchów — Schloß, Ar 1a, Viertel D, innere Mauerflucht der westlichen Umfangsmauer, Foto von A. Szpunar

Рис. 1. Чхув — Замок, Ар 1а четв. D, внутреннее лицо окружной западной стены (фото А. Шпунар)

Ryc. 2. Czchów-Zamek, Ar 1a, ćw. D i ar I-a, ćw. A. widoczna korona muru obwodowego zachodniego i bruk kamienny dziedzińca zamkowego, fot. A. Szpunar

Abb. 2. Czchów — Schloß, Ar 1a, Viertel D und Ar I-a, Viertel A, sichtbare Krönung der westlichen Umfassungsmauer und Pflasterstein des Schloßhofes, Foto von A. Szpunar

Рис. 2. Чхув — Замок, Ар 1а четв. D, и Ар I—а, четв. А, виден гребень окружной каменной стены и каменная мостовая замкового двора (фото А. Шпунар)

- rekonstrukcję zwieńczenia baszty,
- przekucie wejścia w przyziemi baszty.

Brak jest danych o ewentualnych badaniach architektonicznych lub wykopach archeologicznych.

W 1953 roku na terenie Czchowa rozpoczęła działalność Karpacka Ekspedycja Archeologiczna kierowana przez prof. Andrzeja Żakiego. W latach 1954—55 przeprowadzono niewielkie badania morfologiczne, powierzchniowe, sondażowe i kontrolę wykopów budowlanych². Brak jest, poza lakonicznymi wzmiankami, bardziej obszernego sprawozdania z tych badań.

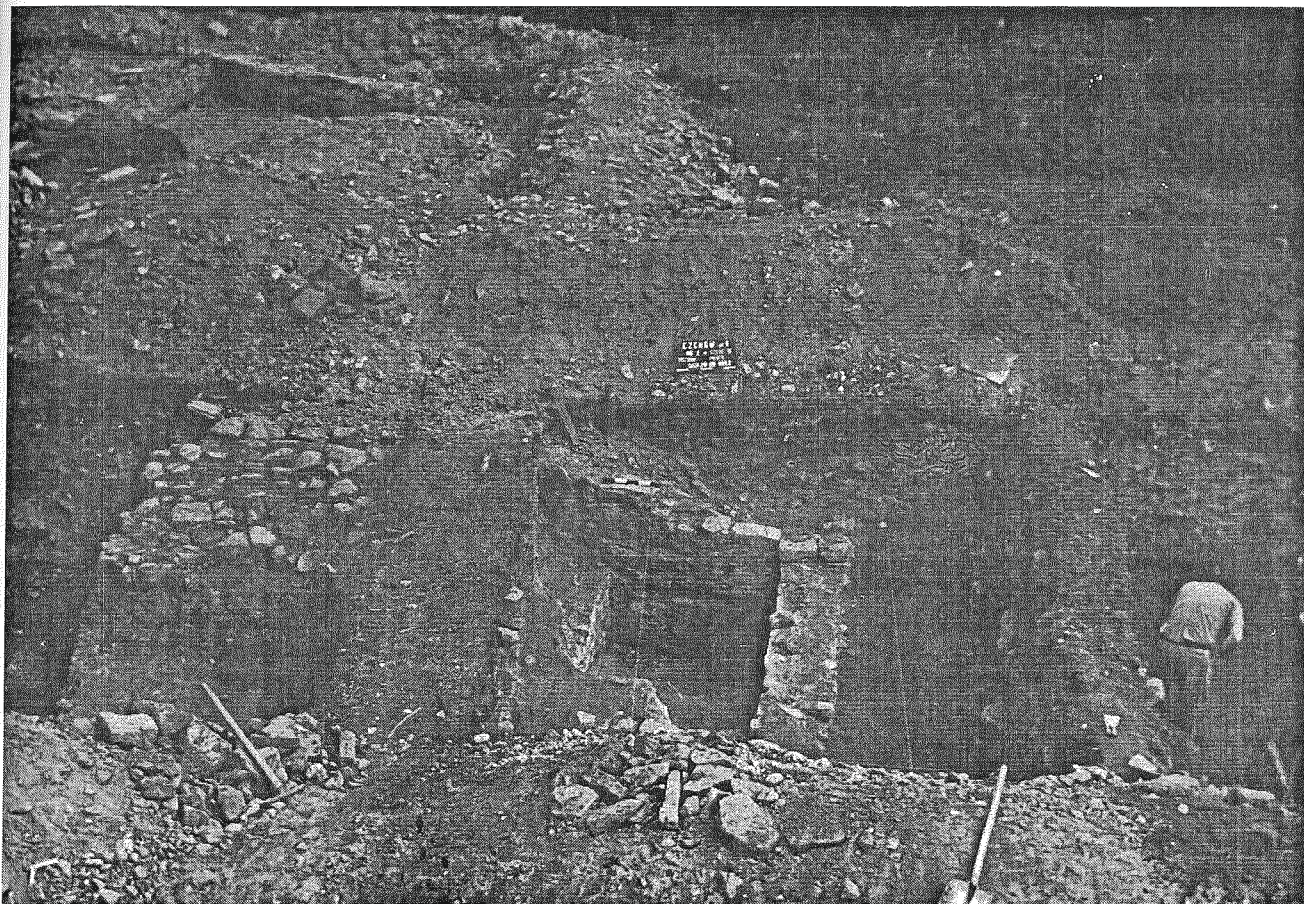
Badania powierzchniowe i „morfologiczne” (?) objęły z pewnością teren znany w literaturze jako Czchów Grodziski II³, gdzie nie stwierdzono w sposób jednoznaczny czy istnieje grodzisko, nie wiadomo też jaki materiał pochodził z badań sondażowych (o ile takie badania były tam prowadzone). Pozostaje faktem, że powyżej wzgórza zamkowego istnieje miejsce, które do dziś nosi nazwę „Grodzisko”. Nadzorowano także wykopy budowlane na terenie miasta, ale gdzie i jakie nie wiadomo.

W 1966 roku podjęto badania sondażowe na wzgórzu zamkowym przy baszcie. Dysponujemy dość obszernym sprawozdaniem z tych prac wraz z hipotetycznym planem zabudowy wzgórza zamkowego⁴. Na wymienionym planie

zaznaczonych jest 6 wykopów sondażowych. Niestety nie pokrywają się one z legendą planu, gdzie zaznaczono odsłonięte mury i mury hipotetyczne (a więc nie odsłonięte w trakcie badań). Wydobyto znaczne ilości materiału zabytkowego, oraz ustalono stratyografię obiektu. Przedstawia się ona następująco:

uchwycono 4 główne warstwy kulturowe, których miąższość waha się od kilkunastu centymetrów do kilku metrów. Pierwsze 3 z nich można wiązać z dobą powstania i rozwoju architektury kamiennej zaś ostatnią z okresem destrukcji zamku. Jednocześnie nie wykluczono możliwości istnienia warstewki spągowej, wyprzedzającej czasy zakładania kamiennej budowli obronnej. Brak jest jednak nawarstwień i materiału związanego z wczesnym średniowieczem⁵.

Aktualnie nie ma jakiegokolwiek dokumentacji rysunkowej, fotograficznej, dzienników badań itp. z badań roku 1966 oraz z kontynuowanych w 1967 dalszych prac wykopaliskowych. Z badań roku 1967 pochodzi tylko krótka notatka z Informatora Archeologicznego o tym, że badania objęły teren wewnątrz i na zewnątrz baszty⁶. Zachował się natomiast w całości materiał zabytkowy pochodzący z badań w latach 1966—67, który przekazano do Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu.

Ryc. 3. Czchów-Zamek, widok na wykop przecinający wzgórze zamkowe, w odcinku D aru I-a, widoczne wązki murów wewnętrznej zabudowy zamku, fot. A. Szpunar

Abb. 3. Czchów — Schloß, Querausgrabung auf dem Schloßberg, im Abschnitt D der Ars I-a, sichtbar Mauermaterial der inneren Schloßbebauung, Foto von A. Szpunar

Рис. 3. Чхув — Замок, раскоп пересекающий замковый холм, во фрагменте D. Ара I—а видны части стены внутренней застройки замка (фото А. Шпунар)

Materiały te zostały obecnie przekazane do Muzeum Okręgowego w Tarnowie w depozyt. Stan ich jest różny, od kilku zrekonstruowanych naczyń glinianych⁷ po partię materiału z badań roku 1967, który nie był w ogóle umyty i podpisany. Brak jest też w tym materiale monety Wacława II (1297—1305) wydobytej w trakcie badań⁸.

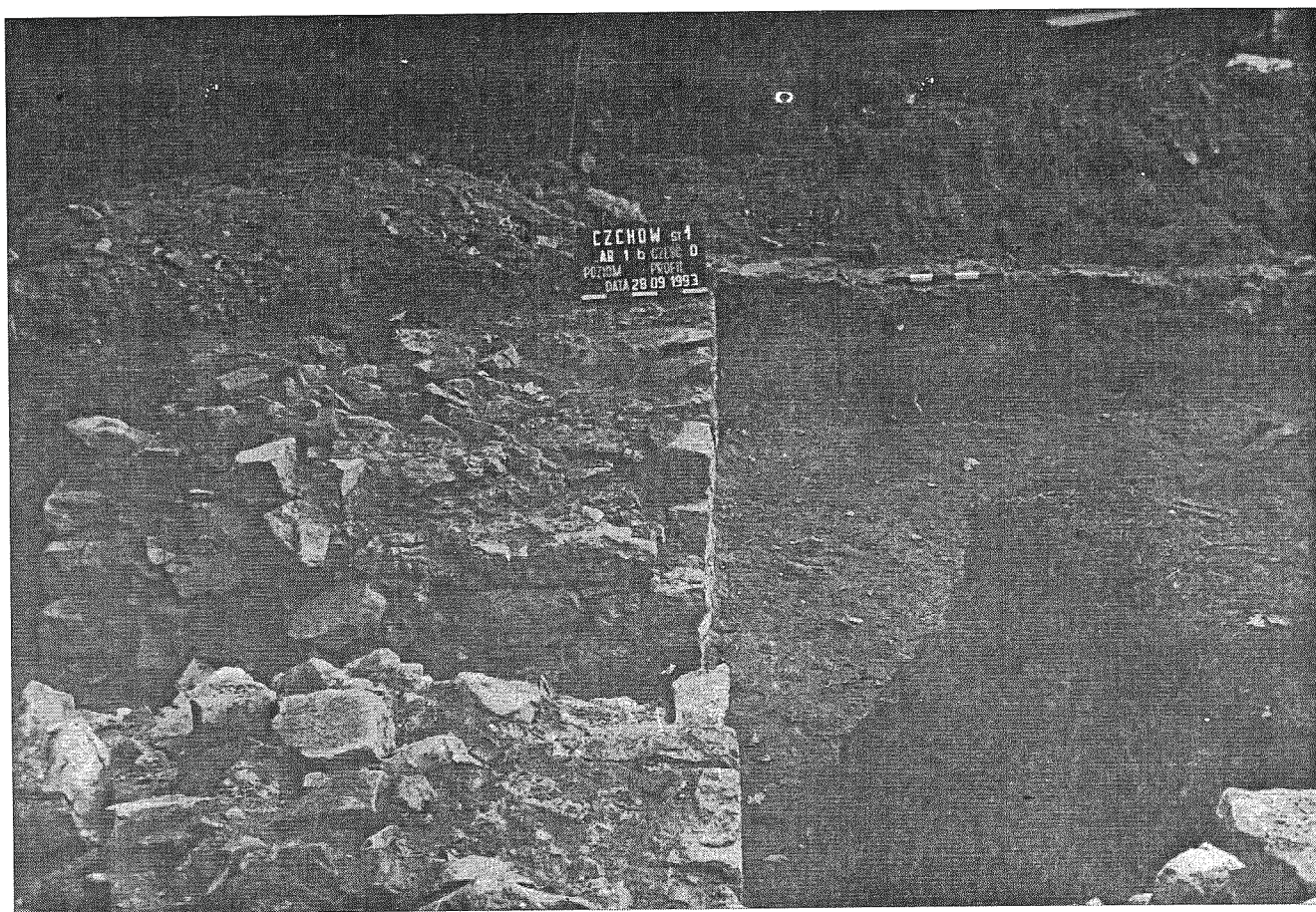
W 1979 roku zespół w składzie mgr Zbigniew Beiersdorf i mgr Bogusław Krasnowolski z Pracowni Dokumentacji Naukowo-Historycznej PKZ oddział Kraków opracował „Studium historyczno-urbanistyczne miasta Czchów” gdzie pewną część miejsca poświęcono dziejom zamku i ruinom na wzgórzu zamkowym⁹.

Archeolodzy, kolejny raz, pojawiają się na zamku w Czchowie w trakcie realizacji Archeologicznego Złędzia Polski. Ekipa w składzie mgr Eligiusz Dworaczński, mgr Jerzy Okoński i mgr Andrzej Szpunar przeprowadziła w 1990 całociowe badania na obszarze AZP 107-63 weryfikując odkryte już wcześniej i badane wykopaliskowo lub powierzchniowo stanowiska archeologiczne. Na obszarze obejmującym Jurków, Tworkową, Tymową, Czchów i część Piasków Drózków odkryto 109 nowych stanowisk archeologicznych, których chronologia obejmu-

je czasy od epoki kamienia po okres nowożytny¹⁰. W 1991 roku inż. Bogumił Bogucki przedstawia propozycję zagospodarowania i zabezpieczenia „Baszty” w Czchowie wraz z murami zamku i zapleczem turystycznym¹¹. Powstałe, w oparciu o dostępne materiały, opracowanie zakłada remont baszty, oraz odtworzenie zarysu budowli. Brak dokumentacji z badań Karpackiej Ekspedycji Archeologicznej powoduje, że prezentowany projekt odtworzenia obrysów muru obwodowego jest całkowicie hipotetyczny. Powstała więc konieczność ponownego odtworzenia przebiegu murów zamku w oparciu o badania wykopaliskowe lub sondażowe. Prace archeologiczne z ramienia Muzeum Okręgowego w Tarnowie prowadziła ekipa w składzie Andrzej Szpunar — kierownik badań i archeolodzy Barbara Szpunar i Agnieszka Mirek oraz dokumentalista Andrzej Michta.

Opracowano wstępny program badań archeologicznych obejmujący następujące zagadnienia:

I. Stratygrafia obiektu, związana nie tylko z powstaniem, funkcjonowaniem i zniszczeniem zamku ale także z problemem czysto użytkowym (mowa o marginesie prac niwelacyjnych na wzgórzu). Niezbędne jest więc ustalenie grubości warstwy gruzowo-destrukcyjnej w poszczególnych

Ryc. 4. Czchów-Zamek, narożnik północny zamku z szerokim murem obwodowym od strony zachodniej zapewne wspartym przyporą, fot. A. Szpunar

Abb. 4. Czchów — Schloß, nördliche Schloßbecke mit breiter Umfangsmauer, vom Westen sicherlich mit einem Strebepfeiler, Foto A. Szpunar

Рис. 4. Чхув — Замок, северный угол замка с широкой окружной стеной с западной стороны, вероятно, подпертый контрфорсом. (фото А. Шпунар)

punktach wzgórza w celu zaprojektowania takiego układu nasypów i niwelacji aby nie niszczyć nawarstwień kulturowych o starszej metryce niż warstwa zniszczenia zamku.

II. Odslonięcie elementów architektury kamiennej na wzgórzu zamkowym. Można tu wydzielić 2 zagadnienia:

1. Odslonięcie muru obwodowego zamku. Szczupłość miejsca na wzgórzu pozwala przypuszczać, że w tym zakresie nie należy się spodziewać wielofazowości budowli, czyli konieczności wariantowości rekonstrukcji.

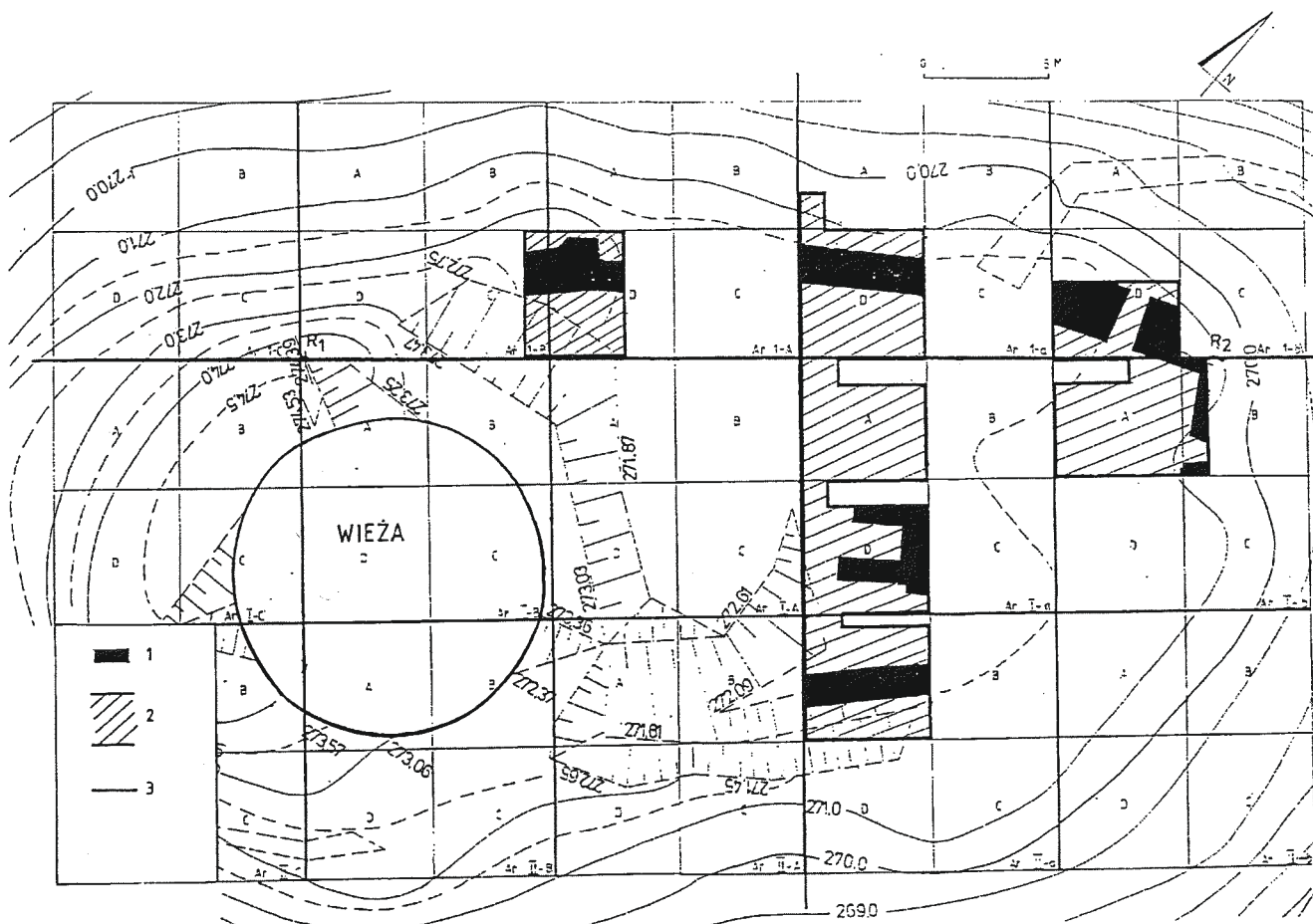
2. Odslonięcie zabudowy wewnętrznej zamku. Tu doświadczenia z podobnych obiektów np. zamek w Wytrzyśzcu pozwalają domniemywać, że w czasie budowy ta zmieniała się i może pojawić się problem interpretacji relikwów oraz wyboru fazy, która będzie rekonstruowana.

III. Projekt wykonawczy prac rekonstrukcyjnych przyzemia budowli.

W fazie projektowania badań archeologicznych uznano, że najważniejsze jest uchwycenie możliwie pełnej stratygrafii wzgórza zamkowego a więc przekroju poprzecznego i wzdłużnego zamku. Podstawową sprawą było ustalenie w których miejscach nastąpiło zakłócenie stratygrafii przez wykopy poprzedników.

Analiza planu prof. A. Żakiego pozwala określić 7 sond archeologicznych ułożonych w rozmaitych punktach wzgórza. Udało się dotrzeć do planu wykopów z naniesionymi arami. Wzgórze zostało pokryte siatką arową zorientowaną z grubsza po osi północ—południe. W obrębie tej siatki wyznaczono 14 arów oznaczonych cyframi arabskimi. Układ arów jest dość bezładny.

Na podstawie materiału zabytkowego a właściwie metryczek towarzyszących poszczególnym zespołom zabytków stwierdzono, że Karpacka Ekspedycja Archeologiczna w 1966 roku wykonała 6 wykopów sondażowych zaś w 1967 kolejnych 7 wykopów. Niektóre można było nanieść na plan zbiorczy, lokalizacji innych nie udało się ustalić. W tej sytuacji wobec braku danych pozwalających odtworzyć starą siatkę arową i nawiązać do niej z nowymi wykopami postanowiono wytyczyć nową siatkę arową na podstawie wyznaczonych przez geodetów punktów reperowych. Punkty te oznaczone symbolami R1 i R2 zamocowano w dwóch miejscach wzgórza tak, że linia je łącząca stanowiła oś wzdłużną wzgórza (tabl. I). W oparciu o podrys geodezyjny wytyczono siatkę arową (tabl. I). Siatka opiera się na 2 ośiach głównych, jedna to oś reperów R1, R2, druga oś to linia prostopadła znajdująca

Tabl. 1. Czchów-Zamek, plan wzgórza zamkowego z siatką arową i ćwiartkami badanymi w 1993 roku. 1 — zarys odsłoniętych murów, 2 — badane ćwiartki, 3 — osie główne siatki arowej

Taf. 1. Czchów — Schloß, Plan des Schloßbergs mit dem Arnetz und 1993 untersuchten Vierteln, 1 — Umriß freigelegter Mauer, 2 — untersuchte Viertel, 3 — Hauptachsen des Arnetzes

Табл. 1. Чухув — Замок, план замкового холма с аровой сеткой и четвертями, исследуемыми в 1993 г. 1 — план обнаруженных стен, 2 — исследуемые четверти, 3 — главные оси аровой сетки

się w odległości 20 m od repreu oznaczonego R1. Przyjęto oznaczenie arów w oparciu o obie osie oznaczone liczbami arabskimi i rzymskimi oraz dużymi i małymi literami alfabetu.

Wizja terenowa na wzgórzu pozwoliła określić miejsce gwarantujące uzyskanie pełnego przekroju wzgórza zamkowego z niewielkim prawdopodobieństwem wejścia w stare wykopy A. Żakiego. Wytyczono wykop poprzeczny o długości 20 m, obejmujący odcinki o wymiarach 5 x 5 m z zachowaniem metrowych świadków od strony południowo-zachodniej następujących arów: ar 1-1, ćw. D; ar I-a, ćw. A i D; ar II-a, ćw. A i d (tabl. I). Takie usytuowanie wykopu pozwoliło uchwycić przeciwległe mury obwodowe zamku oraz znaczną część dziedzińca zamkowego z elementami zabudowy wewnętrznej. Jednocześnie w rejonie odcinka A, aru II-a uchwyciono ślady wykopu sondażowego z 1966 r. oznaczonego nr 1/66.

Ar 1-a, ćw. D

W tej ćwiartce odsłonięto fragment zachodniego muru obwodowego, wykonany jest z łupanego kamienia niekiedy noszącego ślady obróbki (ryc. 1). Lico wewnętrzne muru zachowało się znakomicie, zaś zewnętrzne uległo zniszczeniu, grubość wynosi 1,2—1,4 m, stopa fundamentowa sięga do głębokości 2,4 m.

Ar I-a ćw.

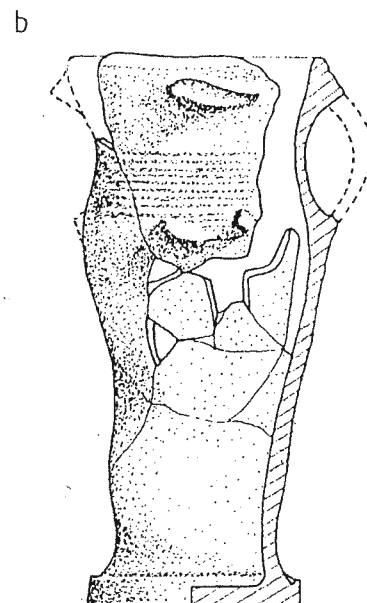
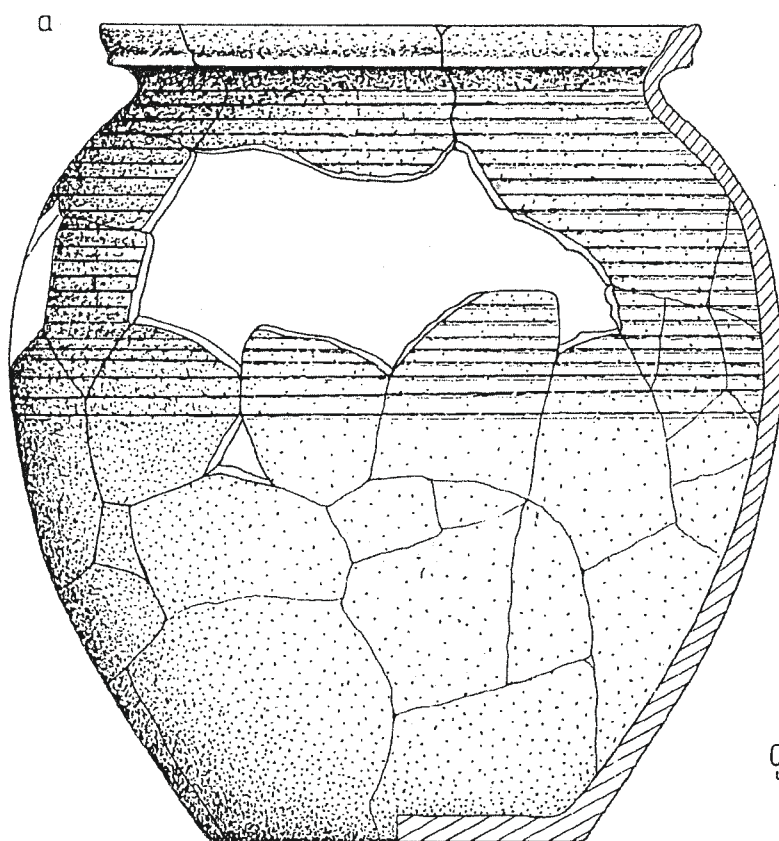
Na całej powierzchni ćwiartki zlokalizowano bruk kamienny z dużych głazów uzupełnianych mniejszymi kamieniami. Jest to zapewne część dziedzińca wewnętrznego zamku. Bruk zalega płytko pod powierzchnią darni na kulminacji grzbietu wzgórza (ryc. 2).

Ar I-a ćw. D

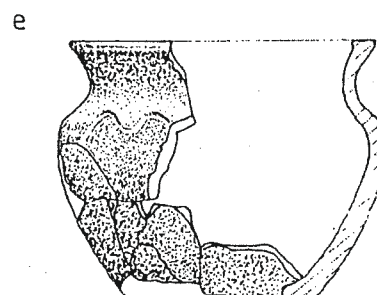
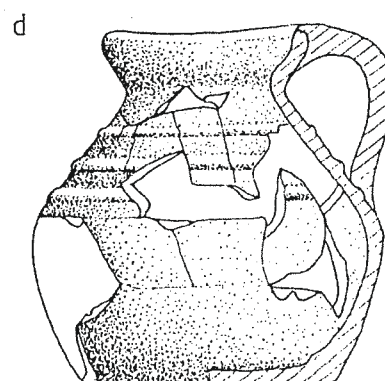
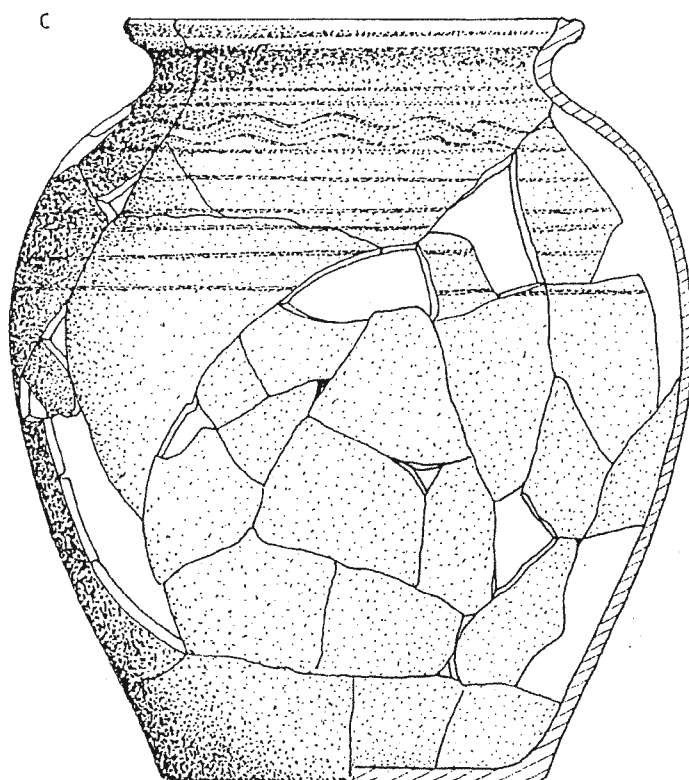
W obrębie tego odcinka uchwyciono 3 nakładające się na siebie poziomy użytkowe z których każdy jest utwardzany brukiem kamiennym. Jednocześnie pojawiły się elementy zabudowy wewnętrznej zamku z murem tzw. domu zamkowego, który usytuowany jest w północnej części wzgórza, oraz z dwoma murami biegnącymi do niego prostopadłe (ryc. 3). Interpretacja tych węzłów architektonicznych na obecnym etapie badań jest niemożliwa ze względu na brak większej ilości danych. Można jedynie sugerować, że dom zamkowy nie znajdował się jedynie w części północnej ale miał w pewnym okresie dobudówkę wzdłuż muru wschodniego budowli.

Ar II-a, ćw. A

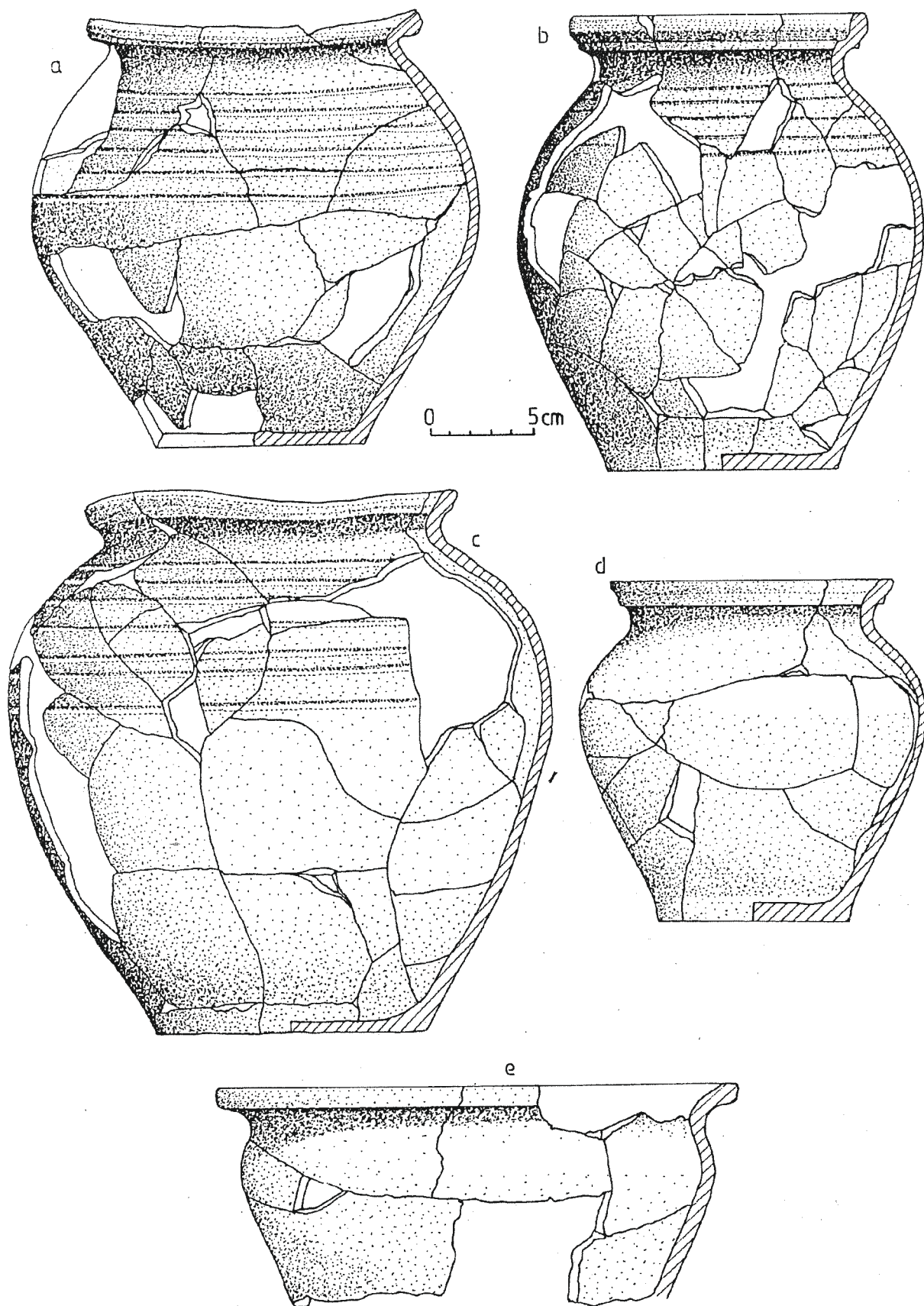
W obrębie tej ćwiartki uchwyciono mur wschodni zamku, zapewne jest to mur obwodowy. Grubość kamiennego muru o konstrukcji identycznej jak mur zachodni wynosi 1,2 m, zaś stopa fundamentowa sięga do 2,7 m od

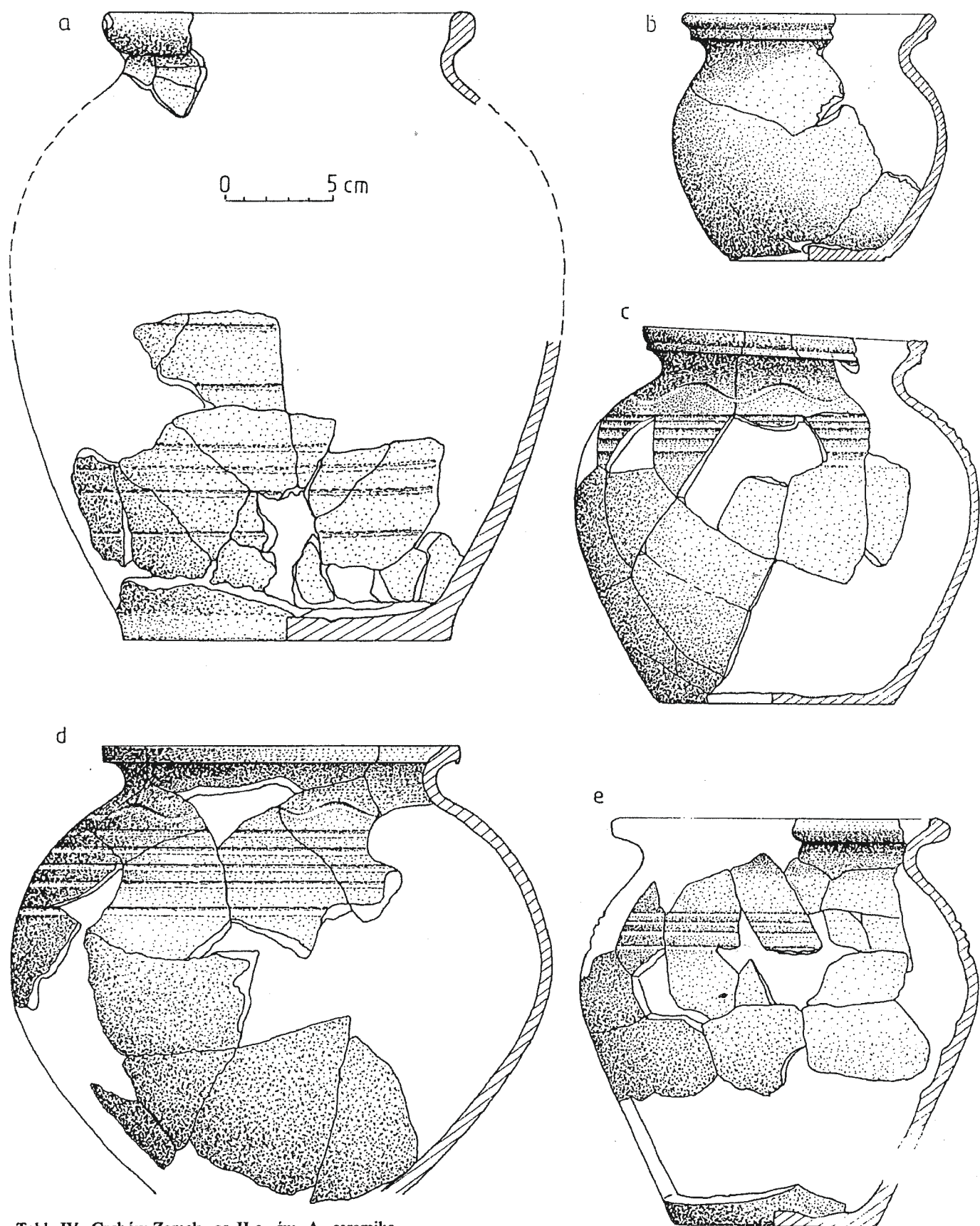
0 5 cm

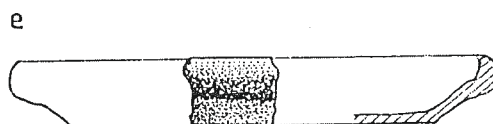
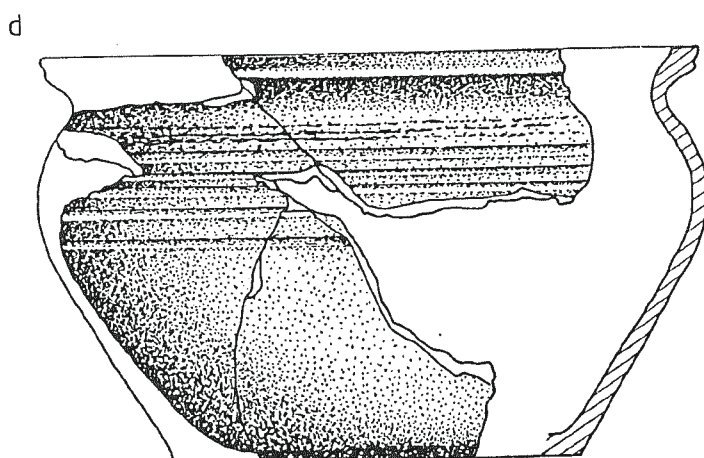
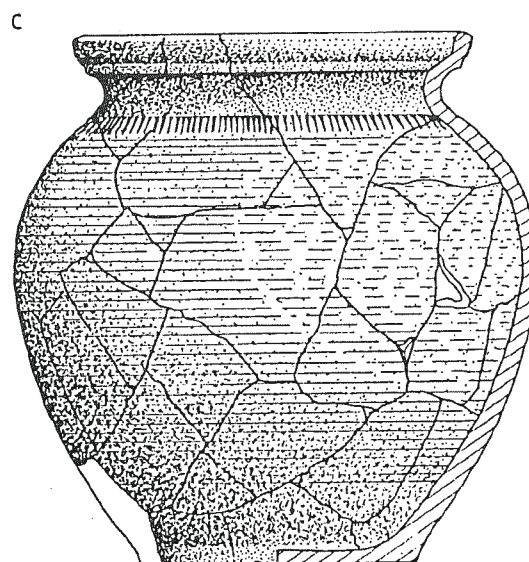
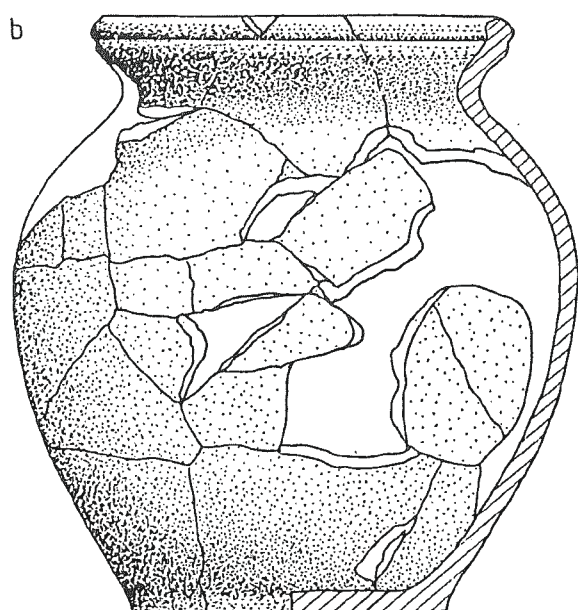
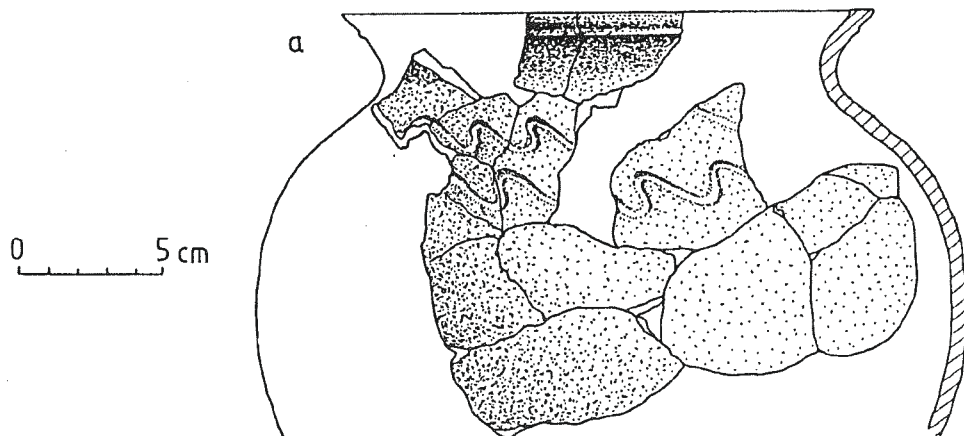
Tabl. II. Czchów-Zamek, ar II-a, ćw. A., ceramika, b, d cienkościenna ceramika siwa
 Taf. II. Czchów — Schloß, Ar II-a, Viertel A, Keramik, b, d dünnwandige Graukeramik
 Табл. II. Чхув — Замок, ар II — а, четв. А, керамика, b, d тонкостенная седая керамика

Tabl. III. Czchów-Zamek, ar II-a, ćw. A, ceramika
 Taf. III. Czchów — Schloß, Ar II-a, Viertel A, Keramik
 Табл. III. Чхув — Замок, ар II — а, четв. А, керамика

Tabl. IV. Czchów-Zamek, ar II-a, ćw. A, ceramika
 Taf. IV. Czchów — Schloß, Ar II-a, Viertel A, Keramik
 Табл. IV. Чхув — Замок, ар II — а, четв. А, керамика

Tabl. V. Czchów-Zamek, ar II-a, ćw. A, fragment garnka, b—e, ar I-a, ćw. D, ceramika
 Taf. V. Czchów — Schloß, Ar II-a, Viertel A, Topffragment, b-e Ar I-a, Viertel D — Keramik
 Табл. V. Чхув — Замок, ар II — а, четв. А, фрагмент сосуда, b—e, ар I — а, четв. D — керамика

aktualnego poziomu gruntu. Przecięcie świadków pozwoliło odsłonić cały profil nawarstwień w wykopie poprzecznym wzgórza zamkowego. W północnej części wzgórza otwarto wykop, w którym uchwycono narożnik północny budowli (ryc. 1) z grubym na 2,4 m szerokim murem od zachodu i o połowę węższym murem północno-wschodnim. W pierwszym z nich zlokalizowano otwór będący być może furką zamkową, zaś w drugim otwór okienny co potwierdza hipotezę o mieszkalnej funkcji tej części budowli. Eksploracja w tej części wzgórza zamkowego nie została zakończona.

Ze względu na projekt podciągnięcia na teren zamku linii energetycznej umożliwiającej prace budowlane przy wieży zamkowej otwarto pomocniczy wykop na zachód od baszty gdzie odsłonięto kolejną partię muru obwodowego z przyporą (tabl. I).

W trakcie eksploracji nawarstwień wydobyto liczny materiał zabytkowy obejmujący głównie fragmenty naczyń glinianych z których kilkanaście udało się zrekonstruować (tabl. II—V), oraz liczne zabytki metalowe w tym militaria (groty strzał, bełty kusz, wędzidło, strzemię, okucie pochwy miecza, ostrogi i inne). Są one przedmiotem osobnego opracowania.

Skala znalezisk (około 10 tysięcy fragmentów naczyń, kości zwierzęcych i przedmiotów metalowych) nie pozwala obecnie dokonać analizy zarówno chronologicznej jak i stratygraficznej obiektu; podobnie jest z analizą architektoniczną planu budowli. Artykuł niniejszy jest jedynie zasygnalizowaniem faktu podjęcia ponownych badań archeologicznych na zamku w Czchowie, badania te planowane są na kilka najbliższych sezonów a ich skala zależy od pozyskanych na ten cel środków.

Przypisy

¹ Katalog Zabytków Sztuki w Polsce I, woj. krakowskie, pow. brzeski, Warszawa 1953, s. 76; T. Szydłowski, *Pomniki architektury epoki piastowskiej w woj. krakowskim i kieleckim*, Kraków 1928; Z. Wojciechowski, *Ze studiów nad organizacją państwa polskiego za Piastów*, Lwów 1924 r. s. 5—40; J. Gądomski, *Malowidła ścienne z XIV wieku w Czchowie*, „Folia Historiae Artium” II, 1965, s. 5—45.

² A. Żaki, *Karpacka Ekspedycja Archeologiczna w latach 1951—55*, „Spr. Arch.”, t. V, 1959, s. 206—209.

³ A. Żaki, op. cit. s. 208.

⁴ A. Żaki, *Archeologia Czchowa nad Dunajcem cz. I*, „AAC”, t. IX, 1967, s. 59—67, ryc. 5 na s. 62.

⁵ A. Żaki, *Archeologia Czchowa nad Dunajcem*, s. 64—65.

⁶ Informator Archeologiczny, Badania 1967 r. Warszawa 1966, s. 317—318; A. Żaki, *Karpacka Ekspedycja Archeologiczna w r. 1967*, „AAC”, t. X, 1968, z. 1—2, s. 301—302.

⁷ A. Żaki, *Archeologia Czchowa nad Dunajcem cz. I*, „AAC”, t. X, 1968, z. 1—2, s. 301—302.

⁸ A. Żaki, *Archeologia Czchowa nad Dunajcem cz. I*, „AAC”, t. IX, 1967, s. 67, ryc. 9.

⁹ Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Czchów — studium historyczno-urbanistyczne*, Kraków 1979, t. I i II, dokumentacja ta znajduje się w Archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Tarnowie.

¹⁰ Dokumentacja z tych badań znajduje się w Archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Tarnowie.

¹¹ Inż. Bogumił Bogucki „Orzeczenie techniczne ruin »Baszty« w Czchowie wraz z koncepcją zabezpieczenia i zagospodarowania”, Tarnów 1991 rok.

Andrzej Szpunar

Czchów Fundstelle 1 — Schloß, Wojewodschaft Tarnów, Untersuchungen 1993

Zusammenfassung

Der Schloßberg in Czchów samt dem „Bastei” genannten Turm war seit langem Interessenobjekt der Wissenschaftler. In der Zwischenkriegszeit wurde die Bastei renoviert. In den Jahren 1966—67 wurde durch die Expedition von Prof. Żaki Sondierungsarbeiten auf dem Schloßberg unternommen, infolge derer man 4 Kulturschichten von unterschiedlicher Mächtigkeit feststellte. Es fehlt leider Untersuchungsdokumentation. 1993 untersuchten den Berg Archäologen aus dem Bezirksmuseum in Tarnów. Das Vorprogramm umfaßte folgende Fragen:

— Bestimmung der Stratigraphie des Objekts,
— Freilegen der Elemente der Steinarchitektur auf dem Berg (Umfangsmauer und innere Bebauung).

Es entstand ein neues Arnetz in Anlehnung an geodätische Fixpunkte (Taf. I). Dank der 20 m langen Querausgrabung gelang es, gegenüberliegende Umfangsmauer und den größten Hofteil mit Elementen innerer Bebauung zu ergreifen. Die Umfangsmauer ist aus gespalteltem Stein mit einigen Bearbeitungsspuren gebaut. Innere Mauerf-

lucht ist ausgezeichnet erhalten geblieben (Abb. 1), äußere wurde dagegen zerstört. Die Dicke beträgt 1,2—1,4 m, der Mauerfuß reicht bis 2,4—2,7 m tief. Innerhalb der Mauer wurde untief liegender Steingrus aus großen Steinen, gewiß ein Teil des Innenhofs, wie auch Elemente innerer Bebauung im nördlichen Bergteil (Abb. 3) lokalisiert. Bei aktuellem Forschungsstand fällt es schwer, die letzte Erscheinung irgendwie zu interpretieren. Innerhalb eines Abschnittes wurden ebenso 3 übereinander lagernde Gebrauchsniveaus ergriffen. Jedes davon wird mit Steingrus befestigt. Im nördlichen Bergteil ergriff man nördliche Bauecke (Abb. 4) mit beiliegenden Mauerpartien. In einer davon (der westlichen) wurde ein Loch lokalisiert, das möglicherweise Schloßpforte war, in einer anderen — ein Fensterloch. Während der Explorierung gewann man eine Menge des Fundmaterials (ca. 10000 — Taf. II—V), darunter z. B. zahlreiche Militaria. Die Untersuchungen auf dem Berg sind für die nächsten Saisons vorgeplant.

Чхув стоянка 1 — Замок, воев. Тарнув, исследования 1993 г.

Резюме

Замковый холм в Чхове вместе с башней, называемой „Башта“, издавна вызывал интерес ученых. В период между войнами была проведена реставрация башни.

В 1966—67 гг. экспедиция проф. А. Жаки предприняла зондажные исследования на замковом холме, результатом которых было определение 4-х культурных слоев разной толщины. Нет, к сожалению, документации этих исследований.

В 1993 г. археологические работы начала на холме археологическая группа из Областного музея в г. Тарнове. Проект программы исследований предусматривал следующие вопросы:

- Расшифровка стратиграфии объекта
- Обнаружение элементов каменной архитектуры на холме (окружной стены и внутренней застройки).

Опираясь на геодезические реперные пункты (табл. 1) была проложена новая аровая сетка. Холм был прорезан поперечным раскопом длиной в 20 м, благодаря которому можно было определить противоположные окружные стены замка и значительной части замкового двора с элементами внутренней застройки.

Окружная стена сделана из бутового камня, иногда со следами обработки. Внутреннее лицо сохранилось очень хорошо (рис. 1), а внешнее было разрушено. Толщина равняется 1, 2—1, 4 м, подножье фундамента достигает глубины 2, 4—2, 7 м. В пределах стены залегает каменная мостовая из больших камней, вероятно, часть внутреннего двора, а также элементы внутренней застройки, расположенной в северной части холма (рис. 3). Определение этого последнего явления на настоящем этапе исследований невозможно.

В пределах одного фрагмента были обнаружены три накладываются друг на друга уровня, каждый из которых был укреплен каменной мостовой.

В северной части холма был открыт северный наружный угол постройки (рис. 4) с прилегающими частями стен. В одном из них (западном) было обнаружено отверстие, которое могло быть воротами замка, а в другом — оконный проем.

Во время исследований было открыто значительное количество памятников (ок. 10 тыс. — табл. II—V), в том числе, напр., многочисленные материалы, относящиеся к военному делу.

Исследования на холме запланированы еще на несколько археологических сезонов.